

Матієк О. Н. Кризис внешнеполитической идентичности как угроза существованию политической нации: украинское измерение

В статье освещены проблемы влияния кризиса внешнеполитической идентичности на политический процесс, а также эта проблема проанализирована на примере Украины.

Ключевые слова: внешнеполитическая идентичность, этнос, политическая нация, кризис внешнеполитической идентичности.

Matiek O. Foreign Policy Crisis of Identity as a Threat TO Existence of Political Nation: Ukrainian Context

The article highlights the problem of foreign policy crisis of identity in the political process, and this problem is analyzed on the example of Ukraine.

Key words: foreign policy identity, ethnicity, political nation , the foreign policy crisis of identity.

УДК 32:179.6

Костиця І. О.

НАЦІОНАЛЬНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЯК ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

У статті надається культурно-історична експлікація національного культурного простору як феномена політичної антропології. Визначаються пріоритети національної ідентифікації українців у мультикультурному просторі сучасного діалогу культур та глобалізаційних процесів.

Ключові слова: національний культурний простір, політика, політична антропологія.

Актуальність проблеми. У пошуках національної ідентичності українці долають непростий шлях „зламу” стереотипів, деміфологізації поглядів на своє минуле, вчать оцінювати національну історію у „своїх”, а не „чужих” категоріях. Така трансформація колективної свідомості врешті-решт матиме позитивний результат – „націоналізує” історичний наратив, утвердить у суспільстві спільний погляд на українське минуле, а, відтак, допоможе нації об’єднатися навколо перспектив свого майбутнього.

Проблемами національної ідентифікації в культурно-історичному просторі займалися: В.Андрущенко, О.Бабкіна, В.Бех, В.Бебик, В.Вашкевич, К.Ващенко, В.Воловик, П.Гайденко, Є.Головаха, В.Горський, В.Горбатенко, Л.Губерський, О.Забужко та ін, адже ще не достатньо визначена політично-антропологічна детермінанта.

Мета статті – визначити пріоритети просторової детермінації культурної самоідентичності українців в контексті політичної антропології.

Історія наводить безліч прикладів того, як у процесі творення новопосталих держав-націй формувався суспільний запит на конструювання національного історичного наративу, який поступово віддзеркалювався у суспільній свідомості. Таке поняття як „конструювання історії” з середини минулого століття міцно увійшло до дискурсу європейської історіософії. Конструювання власної історії розглядається як фундаментальна потреба суспільств та позитивний інструмент їхньої ідентифікації.

У цьому контексті І. Лосів зазначає, що „справжня політична емансипація країни і нації неможлива без емансипації духовної, без унезалежнення культурного і освітнього життя, інформаційної сфери, без рішучого кроку до істинної незалежності” [4, 9]. Однак посткомуністична політична влада у 1990-2000-х рр. експлуатувала саме консервативний зміст ідеї національно-культурного відродження, що набуває вигляду всілякої, переважно ідейної (ритуальне відвідування офіційними особами святкових вечорів, вистав, презентацій) та ідеологічної підтримки тих культурницьких рухів і починань, які спрямовані на відтворення, тлумачення та інтерпретацію масиву звичаєвих, традиційних, фольклорно-етнічних форм

культурного життя. Це потягло певну штучність у висвітленні українських традицій та культури, їхню відірваність від суспільної свідомості та повсякденних практик, само тому у перше десятиріччя незалежності українська культура не мала життєвих сил для заміщення радянської ментальності.

Після 2004 р. нагальні завдання відтворення та популяризації історичної пам'яті знайшли більш широке відображення у державній політиці, яка у цей період зазнавала одночасної демократизації та націоналізації. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 764 „Про утворення Інституту національної пам'яті” визначала його завданням „реалізацію державної політики в сфері відродження і збереження національної пам'яті українського народу”, „допомогу у всебічному вивченні історії української нації, зокрема, репресій проти неї тоталітарних режимів”, „поширення об'єктивної інформації з історії України в світі” [6, 151].

Цей факт є свідоцтвом про входження проблематики історичної пам'яті до поля державної політики. Але за таких умов існує ризик ідеологізації діяльності таких установ, підпорядкування її дослідницько-популяризаторської діяльності нагальним політичним потребам. Крім того слід пам'ятати, будь-яка державна політика менш гнучка, аніж дії громадянського суспільства, тому існує певний ризик застигання культури, її спрямування до консерватизму. При цьому йдеться не про позитивний консерватизм культурних традицій як єдиної можливості збереження національної спадщини, а про політичний консерватизм у ставленні влади до культури, тобто про закріплення первинної, ще недостатньо розвиненої в умовах реальної демократії, легітимізуючої функції ідеї національно-культурного відродження. Такий консерватизм зазнає ризиків тяжіння до культурної, а слідом і політичної та економічної автаркії.

Отже, в контексті нашого дослідження, ми можемо приєднатися до позиції, що демократизація культури шляхом лише державної політики як комплексу управлінських дій неможлива, потрібні відповідні інтенції та дії діячів культури, культурно-самобутніх груп, громадянського суспільства в цілому. Перед краєзнавцями, дослідниками історії рідного краю, журналістами, архівістами, літераторами, різними культурно-просвітницькими товариствами, перед місцевою владою відкривається широкий простір для конкретних дій у справі національного й культурного відродження.

Виходячи з одночасної дихотомії відновлення та популяризації історичної пам'яті та демократизації культурної держави, в Україні проблема становлення діяльності громадських організацій історико-культурного спрямування набуває усе більшої актуальності. Нині в Україні діє низка громадських організацій, які беруть участь у формуванні громадської думки, колективних уявлень про історичне минуле країни. У різних формах вибудовується діалог та соціальне партнерство органів державної влади з такими організаціями у сфері впровадження державної політики пам'яті. Необхідність взаємодії держави з даним сегментом громадянського суспільства є актуальним з огляду на відносно високий рівень довіри населення до даних соціальних інституцій. Співробітництво з громадськими організаціями у процесі формування та реалізації державної політики пам'яті здатне додати легітимності діям влади у питаннях репрезентацій національної історії.

За офіційними даними Міністерства юстиції України станом на початок 2009 р. в країні нараховувалося 60479 громадських організацій, серед яких майже 2000 прямо або опосередковано переймаються проблемами формування історичної пам'яті, зокрема, популяризацією історії, організацією комеморативних акцій, проведенням комунікативних та просвітницьких заходів з історичної тематики, наукових та культурно-мистецьких заходів – конференцій, симпозіумів, форумів, фестивалів, конкурсів, концертів, виставок; проведенням громадсько-політичних акцій (мітингів, демонстрацій, зборів, днів пам'яті тощо), націлених на привернення уваги до проблем збереження культурно-історичної спадщини; пошуковою, дослідницько-краєзнавчою роботою, збереженням історико-культурної спадщини; створенням народних історико-краєзнавчих музеїв; видавничою діяльністю, створенням аудіовізуальної продукції з історичної тематики тощо [7].

Лише у поєднанні зі свободою, творчою, дослідницькою та громадянською активністю ідея національно-культурного відродження має демократичний зміст. За часів кризи радянської тоталітарної імперії вона сприймалась як остаточне підґрунття права на незалежність, самостійну, без посередників, участь у розвитку загальнолюдської цивілізації. Оскільки розпад СРСР відбувся не в межах економічно самодостатніх регіонів, а за національно-територіальними кордонами культурних світів, національно-культурна ідея набула значення не лише бази геополітичного відокремлення нації, а й природної основи для відкритих, демократичних змагань різних систем соціальних і культурних цінностей. Приклад розвинутих західноєвропейських демократій доводить, що національні ознаки культурного життя мають сприйматися як самоочевидне, що існує без спеціальних політичних зусиль по збереженню та відтворенню, а головною засадою легітимації влади вважається саме демократичне визнання політичного ладу і владних структур, тобто культурна ідентичність втрачає консервативний зміст ідеї національно-культурного відродження [5, 54].

На нашу думку, завдання відродження та популяризації історичної пам'яті українського народу аж ніяк не суперечить тенденції демократизації культурної політики та меті формування національного культурного простору. Національний культурний простір можна визначити як „сукупність сфер суспільно-культурної діяльності, які повною мірою здатні забезпечувати культурні й мовні потреби громадян України. Він охоплює сфери мистецької, культурно-просвітницької, культурно-дозвільної діяльності (професійної та аматорської), ефірний простір електронних мас-медіа, національний ринок друкованих ЗМІ, книговидавництва та книгорозповсюдження, інших культурно-мистецьких продуктів та послуг, а також суміжні сфери – освіти, науки, діяльності структур громадянського суспільства.

При цьому, також підкреслено, що повноцінне життя модерної національної культури потребує загальнонаціонального культурно-комунікаційного простору, що забезпечується функціонуванням спільної мови та мережі ефективних каналів культурних зв'язків, які охоплюють усе суспільство. Саме під час комунікації в єдиному мовно-культурному просторі відбувається національна консолідація, твориться національна ідентичність. У цьому документі цілісність національного мовно-культурного простору визначено як таку, що досягається внутрішнім зв'язком його елементів, який охоплює всю територію країни і є тіснішим, ніж зв'язок з іншими елементами, що існують поза межами цього простору. Тому дуже важливим є забезпечення рівності усіх громадян у доступі до культурних цінностей. Культурний простір повинен створюватись та існувати не лише у площині „високої” або елітарної культури, доступній вузькому колу соціальних суб'єктів, він повинен охоплювати усе суспільство.

Важливе значення має суспільна складова в культурній політиці України, оскільки етнокультурна та соціокультурна багатоманітність українського суспільства є джерелом відтворення та творення культурної самобутності української нації. Таке бачення змушує радикально по-іншому підійти до вирішення ключової проблеми статичної цілісності культурного простору України. Так, у п. 2.1. Стратегії національної безпеки України зазначено: „Вирішення проблеми забезпечення національної єдності Української держави ускладнює ціннісне світоглядне розшарування українського суспільства, яке зумовлюється культурно-історичними відмінностями окремих регіонів України” [8, 7].

В ракурсі нашого дослідження для розгляду проблеми генетичної цілісності культурного простору української політичної нації корисними можуть бути пріоритетні завдання державної політики пам'яті, виокремленні Ю. Зерній:

- реконструкція цілого комплексу імперсько-радянської історичної міфології;
- реконструкція мегаміфу східнослов'янської єдності;
- конструювання націоцентричних уявлень про минуле;
- удосконалення нормативно-правового забезпечення державної політики пам'яті з чітким визначенням її суб'єктів та механізмів координації та контролю;
- посилення науково-експертного супроводження державної політики пам'яті та надання їй системного характеру [1, 56–70, 122–124].

Долучення до міжнародної культури, культурний обмін є важливим елементом насиченого й повноцінного культурного життя нації. Плюралізм є життєво необхідним принципом культурної політики, адже міжнародні контакти служать важливою протиположністю негативним проявам культурного націоналізму.

Нетотожність ціннісних орієнтацій зумовлена передусім неоднорідним складом населення України, зокрема, територіально значущими соціально-демографічними, професійними, економічними, геополітичними факторами, аналіз яких дав дисертантові змогу дійти висновку, що існуючі відмінності регіонів України зумовлені різною історичною долею, тривалим і болісним шляхом формування сучасної етнічної території, а їхні межі, народні традиції, геополітичні особливості не завжди збігаються з кордонами адміністративних областей.

Історичний досвід України, полікультурні реалії її сьогодення підтверджують висновок, що збереження культурного різноманіття та політико-культурна толерантність породжується нагальною потребою в ній. Ця потреба, хоч як це парадоксально, постає із ситуації, коли досягти толерантності дуже важко, адже вона виявляє себе як реакція на соціальні, політичні, національні вимоги в період значних суспільно-політичних, світоглядних трансформацій, переоцінки життєвих цінностей. У цьому контексті толерантність є й умовою комунікації соціальних агентів, „неагресивної зацікавленості” їх у діалозі, спілкуванні, і способом подолання ситуації взаємного несприйняття та мінімізації непорозумінь, конфліктів, зняття гостроти протиріч [3, 94].

Проголосивши за часів здобуття незалежності на загальнодержавному конституційному рівні принципи інтрасуб’єктивності, постійного суспільного діалогу, плюралізму і конкретно утвердивши їх у світоглядній, політичній, релігійній та інших сферах, Україна успішно обійшла гострі конфронтаційні кути багатьох соціальних проблем, пов’язаних з необхідністю співіснування й рівноправного розвитку різних етнічних груп в єдиному поліетнічному просторі. Але складність економічного становлення, історичний вантаж минулого, помножені на стрімке зростання демократичних перетворень, зумовили цілу низку нових протиріч і проблем політичного, ідеологічного та національного характеру, які можуть бути розв’язані компромісним шляхом на ґрунті національного менталітету та історичного досвіду людства. Тому в предметному полі інтеграції культурно-історичного досвіду в єдину національну систему державобудівничих цінностей, об’єднання зусиль політичних партій та рухів, єдності регіональних та етнічних векторів визначальна роль належить інтрасуб’єктивності, постійно діючому суспільному діалогу між владою і народом, різними політичними течіями та суспільними групами, толерантності.

Державна культурна політика повинна попереджувати спроби монополізації національного культурного простору, здійснювати підтримку культури державотворчого етносу та „слабких” культурних груп українського суспільства. Отже, культурне різноманіття українських регіонів, яке є наслідком певних історико-політичних процесів, має бути прийняте як основа, на якій вибудовуватиметься стратегія управління культурним простором в інтересах української політичної нації. Підґрунтям цієї стратегії має стати узгодження (за принципом „різні, але єдині”) регіональних ідентичностей, а не уніфікація за певною (мовною, етнічною) ознакою [2, 120–121]. Отже, на нашу думку, утворення цілісного національного культурного простору за умов руху до демократії можливе лише при забезпеченні вільного доступу громадян до культурних цінностей, збереженні культурного розмаїття та підтримці вільного розвитку культур національних меншин.

Закономірністю культурного простору є тенденція до розширення (причому це стосується культурних просторів різних рівнів). Адже існує точка зору, що немає межі вдосконаленню принаймні трьох складових буття: буття суспільства, буття людини і буття культури. Це вдосконалення може виражатися як у розширенні, так і в гармонізації відносин людини з оточуючим світом культури. Слід зауважити, що культурний простір будь-якого суспільства не обов’язково збігається з кордонами держави. Він може бути ширший за них у разі успішної політики культурної експансії або наявності великого числа носіїв національної

культури, що проживають за межами держави але зберігають та розвивають її культуру. Також культурний простір може бути меншим за територію держави, коли державна культурно-інформаційна політика не в змозі охопити весь соціум і суспільно-регіональні групи та громадяни стають активними діячами або пасивними споживачами культурного продукту інших держав, насамперед сусідніх, входять до їхнього культурного простору. Останнє є значним ризиком для України, де цілі регіони перебувають під культурно-інформаційним впливом сусідніх держав, насамперед це стосується Східних регіонів, де культурне тло складають російське телебачення та преса, російськомовна література та театральні вистави.

Отже, на нашу думку, в українському контексті тенденція до розширення культурного простору країни закономірно повинна мати щонайменше три важливих наслідки:

- 1) збільшення кількості власного культурного продукту;
- 2) включення все більше культурних надбань із зовнішнього середовища;
- 3) інтеграція до наднаціональної спільноти.

Кінцевим орієнтиром державного управління розвитком цілісності культурного простору України має бути переведення його в режим самовідтворення. За таких умов стає можливою ефективна інтеграція у європейський і загальносвітовий культурний простір, що визначено однією з пріоритетних ініціатив у царині соціокультурних та етнонаціональних процесів в Україні [9, 165]. Цілісність та самовідтворення культурного простору є запорукою органічного входження української нації у світову спільноту, необхідність чого диктують глобальні процеси. Базовим принципом успішного входження до більшої спільноти повинен бути принцип відповідності українського культурного простору глобальним викликам у цілому та європейським вимогам зокрема.

Глобалізація, утвердження інформаційного суспільства, ринкових відносин і дедалі відчутніша демократизація, що поступово охоплює всі складові суспільного організму, потребують відповідного культурного забезпечення. Важливість інтелекту зростає. Він стає все більш вагомим і викликає зацікавленість з боку як виробників, бізнесменів і владних структур, так і пересічних громадян.

У суспільствах, в яких поважають науку, культуру, мистецтво, люди живуть краще, адже досягнення інтелектуальної діяльності зумовлюють рівень виробництва, культури, освіти тощо. Так, не викликає сумніву, що досягнення культури мають пріоритетне значення і можуть бути використані у будь-якій сфері діяльності людей. Науково-технічні досягнення формують рівень і характер виробництва. У свою чергу, інтелектуальні досягнення у сфері художньої літератури, мистецтва і культури в цілому формують моральні засади суспільства, його світогляд, ставлення до навколишнього середовища, його бачення, тобто ті засади, які ми називаємо людськими цінностями і які визначають духовний світ людини і суспільства.

Отже, в глобалізованому суспільстві, в якому успіх забезпечують знання та інновації більшість держав глибше усвідомили роль культури. Тепер життєво необхідно, щоб культура здобула таке саме визнання і в інших суперечливих і конфліктних питаннях, що визначають не лише міжнародні взаємини, а й внутрішню політику. У демократичних суспільствах перед народними обранцями постає складне завдання узгодити діаметрально протилежні цінності, виражені засобами культури, й прийняти зважені й неупереджені рішення. У світі, де все швидко змінюється, такі рішення неминуче виявляться тимчасовими. Тому особливого значення набувають механізми вироблення рішень – інструменти загальнонаціонального демократичного діалогу про культурні цінності. Головні характеристики такого діалогу – толерантність і плюралізм, повага і залучення, тобто культурні цінності, що є основою демократії.

Бачиться справедливим зазначити: незважаючи на загальну складність та інваріантність визначення, культурне поле містить ті провідні виміри, які формують та унормовують не лише національний, але й глобальний стратегічний розвиток. Мова йде про три взаємопов'язані сфери соціальної діяльності, де відмінні суспільства і як слід – їх зовнішня діяльність можуть бути структурованими за відповідним напрямком – політичним, стратегічним та

організаційним. У контексті зростаючого культурного різноманіття світу розвиток міжкультурних повноважень та забезпечення міжкультурного діалогу є фундаментальним. Для того щоб реалізувати цю мету й посилити заходи із розширення та зміцнення міжкультурного діалогу, по-перше, необхідно розпізнати, поширити цей процес, по-друге – обмінятися досвідом та найкращими практиками, що проілюструють спроможність, цінність та ефективність міжкультурного діалогу.

Низька конкурентоспроможність національного культурного продукту на світовому ринку виробництва і збуту культурної продукції загрожує трансформацією національного культурного простору України у так звану „буферну зону” іншопольської продукції. Нині культурна продукція однією з основних форм міжкультурного обміну, засобом культурної експансії і засобом її протистояння. Стимулювання розвитку національних культурних індустрій як стратегічний напрям державної культурної політики України дасть можливість збільшити участь України в міжнародних культурних обмінах. Цей стратегічний напрям державної культурної політики повинен відбуватись паралельно з підтримкою некомерційного сектору національної культури.

Висновки.

Процес культурної інтеграції України у світовий культурний простір передбачає консолідацію носіїв української культури, які мешкають за межами нашої держави та актуалізацію (сегментацію) культурного простору України як регіональної цілісності.

Закордонні українці, завдяки своїй інтегрованості у світ, помітно поширили у світовому культурному просторі духовно-інтелектуальні набути української культури, той цивілізаційний внесок багатьох поколінь українців ще належить осмислити й оцінити. Активне залучення закордонних набути української культури до процесу націотворення уможлиблюється введенням їх ресурсу в єдине українське національне духовно-інтелектуальне поле. Українська держава має взяти під свій патронат усі культурні ініціативи українських закордонних громад, долучаючи їх до єдиного процесу українського культуротворення.

Таким чином, ми можемо виділити наступні напрямки культурної політики, які стимулювали б ефективну інтеграцію України у світовий культурний простір:

- демократизація культурної політики України, сприяння реалізації як активних (творчо-діяльнісних), так і пасивних (споживацьких) прав та свобод українських громадян;
- відкритість до міжкультурних обмінів по усім стратегічним напрямкам зовнішньої політики;
- державна підтримка участі українських організацій у міжкультурному діалозі (у тому числі сприяння розвитку міжнародних громадянських ініціатив);
- сприяння консолідації груп-носіїв української культури (у т.ч. закордонних діаспор українців) та їхня підтримка на міжнародному рівні;
- стимулювання покращення якості українського культурного продукту в рамках глобального культурного простору;
- концептуально-обґрунтоване, систематичне та активне втілення заходів з покращення міжнародного іміджу України.

Використана література:

1. Зерній Ю. О. Державна політика пам'яті як чинник утвердження української національної ідентичності: Дис. ... кандидата політ. наук: 23.00.05 / Зерній Юлія Олександрівна. — К., 2009. — 221 с.
2. Злобіна Т. Г. Роль культурного простору у процесі становлення української політичної нації: Дис. ... кандидата філософ. наук: 21.03.01 / Злобіна Тамара Григорівна. — К., 2008. — 231 с.

3. Кравченко П.А. Толерантність як принцип консолідації вітчизняного соціуму / П. А. Кравченко, М. Ю. Бабій // Філософські обрії. — Київ; Полтава, 2000. — № 3. — С.89—103. с.
4. Лосів І. Українська культура в умовах російської експансії (1994—2002 рр.) / І Лосів // Визвольний шлях. — Кн. 2. — К. : Основи, 2003. — С. 3—10.
5. Мицик Л. М. Проблеми трансформації культурної сфери у посткомуністичній Україні / Л. М. Мицик // Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної конференції (Київ, 29 вересня — 1 жовтня 2000 р.). — К.: Центр освітніх ініціатив, 2001. — С. 50—68.
6. Портнов А. Між „Центральною Європою” та „Русским миром”: Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій. / А. Портнов. — К. : НІСД, 2009. — 160 с.
7. Роль громадських організацій у формуванні історичної пам’яті Українського народу : [аналітична записка] / уклад. Л. Чупрій. — К. : НІСД, 2009. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.niss.gov.ua/Monitor/July2009/32.htm
8. Указ Президента України „Про Стратегію національної безпеки України” №105/2007 від 12 лютого 2007 року — Офіц. вид. — Офіційний Вісник України. — 2007. — № 11 (від 23.02.2007). — С. 7. — стаття 389.
9. Україна в 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К. : НІСД, 2008. — 186 с.

Костуря И. А. *Национальное культурное пространство как феномен политической антропологии*

В статье представлена культурно-историческая экспликация национального культурного пространства как феномена политической антропологии. Определяются приоритеты национальной идентификации украинцев в мультикультурном пространстве современного диалога культур и глобализационных процессов.

Ключевые слова: национальное культурное пространство, политика, политическая антропология.

Kostyrya I. *National cultural space as a phenomenon of political anthropology*

In the article cultural and historical of national cultural space is given as fenuments of political anthropology. Priorities of national authentication of Ukrainians are determined in many culturals space of modern dialog of cultures and ather processes.

Keywords: national cultural space, policy, political anthropology.